

הורדוס - מלך בחסות רומא

לעיסוק בדמותו ובפעלו של הורדוס נקדיש מספר שיעורים. הנושאים שיילמדו הם:

- היחסים בין הורדוס והשלטון הרומי
- יחסו של הורדוס לכהונה הגדולה
- יחסו של הורדוס לבית חשמונאי
- שלטונו של הורדוס ויחסו לנתיניו היהודים
- מפעלי הבנייה של הורדוס
- שיפוץ בית המקדש
- 'הורדוס' הרשע' או 'הורדוס מלך ישראל'? - עריכת 'משפט ציבורי'

שימו לב! בקובץ זה ישנה התייחסות לחמשת הנושאים הראשונים, **כאשר לעיסוק בהם יוקדשו שני שיעורים**. מערך השיעור בנושא שיפוץ בית המקדש על ידי הורדוס וההדרכה לגבי עריכת 'משפט ציבורי' יישלחו בהמשך בנפרד. זאת על מנת לאפשר למורים המעוניינים בכך, להעביר את חמשת הנושאים הראשונים בכיתה על ידי עבודה בקבוצות, כאשר ישנן שתי אופציות:

א. כל קבוצה תעסוק בנושא אחר: חברי הקבוצה יקבלו כרטיס העוסק בנושא מסוים. לאחר קריאת המידע הם יבצעו את המשימות ויציגו את הנושא בפני הכיתה.

ב. כל קבוצה תעסוק בכל הנושאים: חברי הקבוצה יקבלו כרטיס העוסק בנושא מסוים. לאחר קריאת המידע וביצוע המשימות, הם יחליפו כרטיסים עם קבוצות אחרות, כך שבסופו של דבר, כל הכיתה תלמד בקבוצות את כל הנושאים.

הכרטיסים המעוצבים יישלחו כקבצים נפרדים.

קובץ אחד מיועד לעבודה בקבוצות בכיתה (יש לדאוג לשלושה מחשבים או לפחות למחשב אחד שיועבר בין הקבוצות)
וקובץ שני מיועד לעבודה בשיטת ה'חדרים' בזום.

כמובן ניתן ללמוד כל נושא ביחד עם כל הכיתה, כפי שיובא להלן.

ראשית, נמלא מעין 'תעודת זהות' בסיסית:

שם: הורדוס
תקופת שלטונו: 37 לפני הספירה עד שנת 4 לפני הספירה (סה"כ: 33 שנים)
מוצא: אדומי
שם האב: אנטיפטר
תפקיד: שליט יהודה
מונה לתפקיד על ידי: הרומאים

נצפה בסרטון שבקישור: https://drive.google.com/file/d/1pMb28Avha-SAY_m2JAKbi36Q4JTYbnUF/view?usp=sharing

ונשאל את התלמידים: מה טיב היחסים בין הורדוס ושליטי רומי? (ומה כל אחד העניק לשני?)

תשובה: בין הורדוס ושליטי רומי שררו יחסי אמון והבנה, המבוססים על אינטרסים משותפים. הורדוס התחייב להביא לרומאים סכום כסף עצום וכמו כן התחייב לשמור על השקט, היציבות והסדר בארץ ישראל. בתמורה לכך, הרומאים הסכימו למנותו לשליט על ארץ ישראל, לעמוד לצידו נגד אויביו ולתמוך בו.

נבקש מהתלמידים לקרוא את המידע בעמוד 102 בספר הלימוד ונבקש מהם להביא הוכחה מהכתוב להערכה ולקרבה הרבה שחש הורדוס לתרבות הרומאית.

תשובה: הורדוס שלח את בניו להתחנך ברומא על מנת שיספגו את ערכי התרבות הרומאית. (יש להדגיש בפני התלמידים כי לא ניתן לצטט כהוכחה את המילים: "בשל קרבתו הרבה (של הורדוס) לתרבותה", אלא צריך להביא הוכחה ממעשה או פעולה שעשה).

בנוסף לכך, נוכל להראות לתלמידים את התמונה הבאה שצולמה בגן הלאומי בקיסריה

נבקש מהתלמידים לזהות את המבנה שבתמונה. לאחר מכן, נספר להם שהורדוס בנה אותו. נשאל: האם ניתן להביא הוכחה להערכה ולקרבה שחש הורדוס לתרבות הרומאית מבניית מבנה זה?

תשובה: הורדוס בנה מבנים בעלי סגנון רומאי, כדוגמת האמפיתיאטרון שבקיסריה וזוהי הוכחה לקרבתו לתרבות הרומאית ורצונו לחקותה.

לאחר מכן, נבקש מהתלמידים להתבונן במפה בעמוד 102 בספר הלימוד ונשאל: האם ניתן ללמוד מהנתונים המוצגים בה על היחסים ששררו בין הורדוס והשלטון הרומי? כיצד?

תשובה: על פי הנתונים המוצגים במפה, ניתן לראות כי הרומאים סמכו על הורדוס, תמכו בו ונתנו בו אמון. זאת אנו מסיקים מהתרחבות שטח ממלכתו: הרומאים נתנו להורדוס אישור לצרף לתחומי ממלכתו אזורים רבים, עד כי ממלכתו השתרעה על פני שטחים גדולים מאוד, אף יותר משטחי הממלכה החשמונאית!

לסיום נושא זה, נבקש מהתלמידים לציין (על פי המידע בספר) מהן שתי הסמכויות העיקריות שניתנו להורדוס כמלך בחסות הרומאים ומנגד, אלו סמכויות לא היו בידיו. נדון עם התלמידים במשמעותם של סמכויות אלו.

תשובה: הרומאים נתנו בידי הורדוס את הסמכות לנהל את ענייני המדינה הפנימיים ולהחזיק צבא. אולם, לא היתה בידיו הסמכות לצאת למסעות כיבוש ללא רשות הרומאים וכן לא הותר לו לנהל מדיניות חוץ עצמאית (כלומר, לכרות בריתות וכד') משמעות הדברים היא: הורדוס אינו מלך עצמאי! הוא נמצא תחת פיקוח ונתון לביקורת. לא לחינם הוא מתואר כ'מלך בחסות רומא'.

נקרא את תיאורו של יוסף בן מתתיהו מתוך 'קדמוניות היהודים' (ספר טו):

"כי התנכל (הורדוס) לבל תבוא הכהונה הגדולה בידי איש כהן נכבד וגדול מאחיו, כן יהיה לו לשטנה בהליכות המלוכה, ועל כן קרא מבעל את חננאל, אחד מדלת בני הכהנים, וימלא את ידו לכהן בכהונה הגדולה, ובו בטח ליהו כי הוא יהיה לו עבד נאמן כל הימים, בעבור החסד אשר עשה עמדו, אשר הרימהו מן העפר להיות כהן גדול וראש שרי קדם.."

נשאל את התלמידים: מהן שתי הסיבות לדעת הכותב למינויו של חננאל לכהן גדול?

תשובה:

א. הורדוס ידע שמינויו של אדם לא מוכר, שאינו בעל כוח ומעמד ציבורי גבוה לא יהווה איום על שלטונו והוא יהיה 'מוגן' מכל התערבות וביקורת על דרכי התנהלותו.

ב. הורדוס ידע שחננאל יהיה אסיר תודה על מינויו ולפיכך יגלה נאמנות מוחלטת.

לאחר זמן מה ולאור התפתחויות פוליטיות, מינה הורדוס את אריסטובולוס השלישי, אחיה של אשתו, מרים לבית חשמונאי, לכהן הגדול.

וכך ממשיך יוסף בן מתתיהו ומתאר את אשר אירע:

"בין כה וכה התקדש חג הסוכות, והיהודים נהרו מכל עריהם לראות את פני ה' בירושלים ולהקריב קורבנותיהם בתרועה ובשמחת לבה. ויהי כטוב לב הורדוס ובשמחתו בשמחת כל בני העם, התעוררה בלבו רוח קנאה, ויקנא בכבוד אריסטובולוס הכהן הגדול .. אריסטובולוס היה אז בן שבע עשרה שנה, מראהו כלבנון, בחור כארזים, יפה תואר ויפה מראה מאין כמוהו, גם למוד ה' ויודע הליכות התורה עד להפליא ובצעדו אל מזבח ה' ויעבוד את עבודת הקודש.. התפלאו כל העם על יפעת הוד זוהר חמדתו ועדי תפארת בגדי הקודש וכבוד הדרת קדשם, הוסיפו עוד ליפותו ולפארו שבעתיים, וכל העם הכירו וידעו כי הוא חוטר נאמן מגזע מלכי בית החשמונאים ונצר משרשי הכהנים הגדולים, זרע אהרן.. ומבלי יכולת לעצור ברגשי אהבתם העזה.. הריעו לו תרועות עליצותם ויברכוהו ממעמקי ליהם .. ומרוב שמחתם ועליצות נפשם, שכחו כי הורדוס ניצב בתוכם וכי יעיר קנאה על אריסטובולוס ויתנכל להמיתו.."

על פי יוסף בן מתתיהו, מה היה יחס העם לאריסטובולוס וכיצד השפיע הדבר על הורדוס?

תשובה: העם התרגש והתפעם לנוכח הופעתו של אריסטובולוס ורחש לו רגשות אהבה עזים. זאת משום ייחוסו לבית חשמונאי, מראהו האצילי והמרשים והיותו בקיא בעבודת ה'. הורדוס חש קנאה עזה לנוכח יחס העם לאריסטובולוס.

מספר ימים לאחר חג הסוכות, בעת משתה בו נכחו הורדוס ומקורביו וכן אריסטובולוס ואנשים נוספים, ניצל הורדוס את שעת הכושר:

”ועל פי הורדוס, נפתה אריסטובולוס וירד המימה (הכוונה להריכה שהיתה במקום) ונתערה בין השוחים ויפרוש את ידיו לשחות גם הוא, ואנשי הורדוס התגברו במשחקים איתו ויאחזוהו בעקבו ויורידוהו מתחת למים ויחזיקו בו בחוזק יד עד כי נטבע במים וימת.. ואחרי מותו נסבה המשרה הקדושה ההיא שנית אל חננאל ידיד הורדוס ואיש עצתו..”

על פי הקטעים לעיל, כיצד פגע הורדוס במעמד הכהונה הגדולה? מדוע, לדעתכם, נהג כך?

תשובה: הורדוס פגע במעמד הכהונה הגדולה בכך שהרג את אריסטובולוס שהיה ממשפחת הכהונה. הורדוס אף מינה את חננאל שלא היה ידוע ומיוחס, לתפקיד חשוב זה. מעשה זה, יחד עם מינוי כהנים לתפקידים והחלפתם תוך זמן קצר, גרם לפגיעה במעמד הכהונה ואמון הציבור בו. הורדוס עשה זאת על מנת למנוע מסמכות כלשהי לצבור כוח והשפעה שהיתה עלולה לאיים על מעמדו.

נושא שלישי - יחסו של הורדוס לבית חשמונאי

נבקש מהתלמידים לקרוא את המידע בעמוד 103 בספר הלימוד, ולציין את שמותיהם של בני משפחת חשמונאי שנרצחו על ידי הורדוס. נוכל להיעזר בתרשים בעמוד 88 על מנת לזהותם.

נשאל את התלמידים: מהו לדעתכם הרצח הנפשע מכולם ומדוע?

מדוע, לדעתכם, נהג הורדוס כך ומה מלמד הדבר על אישיותו?

תשובה: סביר להניח כי התלמידים יצינו את הרצח של אשתו מרים ו/או בניו כרצח הנפשע ביותר והרי הם האנשים הקרובים אליו ביותר! הורדוס נהג כך בשל האיום התמידי שחש מצד צאצאי בית חשמונאי (והמרד שניהלה אחותו של מתתיהו אנטיגונוס היווה מבחינתו 'הוכחה' לכך ששלטונו נתון באיום מתמיד), לכך נוספה קנאתו הבלתי פוסקת עד כדי טירוף בכל מי שזכה לאהדת העם (יש הטוענים שזוהי הוכחה לכך שהורדוס סבל ממחלת נפש). כל אלו באו לידי ביטוי במסע רציחות אכזרי נגד צאצאי בית חשמונאי.

לסיום, נקריא לתלמידים את האמירה המיוחסת לאוגוסטוס קיסר שטען כי: "מוטב להיות חזירו של הורדוס מלהיות בנו". נשאל את התלמידים: על מה, לדעתכם, מעידה העובדה, שאפילו אוגוסטוס, שהיה פטרונו של הורדוס (ורודן שלא היסס להרוג באכזריות את יריביו) נחרד מיחסו של הורדוס לבני משפחתו הקרובה?

נושא רביעי - שלטונו של הורדוס ויחסו לנתיניו היהודים

נקרא עם התלמידים את הקטע להלן מתוך ספרו של יוסף בן מתתיהו (קדמוניות היהודים, יז)

"המון בני אדם השמיד בדרכים שלא ידעה אותן ההיסטוריה שקדמה לו, אבל אומללים מהם הם אלה שהשאיר בחיים, כי לא רק שריוס בפחד מוות מפניו, אלא גם בדאגה לרכושם.

את הערים הסמוכות לארץ ישראל והמיושבות נוכרים קישט בלא הפסק מן השוד והקיפוח של היושבים במלכותו. את העם שמצא... במצב של אמידות, הביא לידי דלות גמורה; את המיוחסים היה דן למיתה על פי הסיבות הקלות ביותר, ומחרים את רכושם.. אי-אפשר היה בלא שוחד ומתנות גם לו עצמו וגם לקרוביו ולידידיו, ולפקידים גובי המסים.. כך התייחס הורדוס אל היהודים באכזריות של חיית טרף..."

נשאל את התלמידים: על פי המקור לעיל, מהם המעשים המיוחסים להורדוס? אלו תכונות של הורדוס באות לידי ביטוי במעשים אלו?

תשובה: המעשים הם: רצח, התעללות, זריעת פחד, שוד, ביזה, נתינת וקבלת שוחד. התכונות הן: אכזריות, עריצות, תאוות בצע, חנפנות.

הקטע הבא נוגע ליחסו של הורדוס לדת היהודית:

"הורדוס שמר אומנם על נאמנותו לדת היהודית והקפיד בדרך כלל שלא לעבור על איסוריה.. אך על פי כן הייתה כלל התנהגותו מלאה פגיעות ברגשות הדתיים של היהודים.. אך לא זו בלבד. האווירה הנוכרית ששררה בחצרו, הרדיפה אחרי הפאר החיצוני.. פולחנו של אוגוסטוס ובניית מקדשים לכבודו.. חוסר ההתחשבות בחיי אדם כדי להשיג מטרות מדיניות אנוכיות - כל אלה העמיקו את המרחק הרב שבין המלך לבין עדרות העם הרחבות..."

(מ' שטרן, תולדות עם ישראל בימי קדם, בתוך: 'מדור לדור' חלק א)

נבקש מהתלמידים לקרוא את הקטע הממוסגר בספר הלימוד בעמוד 103 למטה. לאור המידע שבספר ולאור הקטע לעיל נשאל את התלמידים: באיזה מובן התנהג הורדוס כיהודי ובאיזה מובן התנהג הורדוס כנוכרי?

תשובה: הורדוס נזהר בדרך כלל שלא לפגוע בחוקי הדת היהודית ואף הקפיד בעצמו לשמור על חלק מהמצוות, אולם זלזל ואף רמס בגלוי חלק מהערכים הבסיסיים של התרבות והרוח היהודית ולכן העם היהודי החשיבו כנוכרי.

נצפה עם התלמידים בסרטון להלן (אין צורך לצפות בכולו, ניתן לצפות ב-2-3 הדקות הראשונות)

סיור בגן לאומי הרודיון / <https://drive.google.com/file/d/1Gm6KtYchTMPtlukWxA0YaNclp8VPCDNK/view?usp=sharing>

לאחר הצפייה בסרטון, נשאל את התלמידים: מה מאפיין את צורת הבנייה של ארמונו של הורדוס?

תשובה: מלבד הפאר הרב, ארמונו של הורדוס מתאפיין בכך שהוא נבנה כמבצר - מיקומו גבוה והגישה אליו מורכבת. זאת משום שהורדוס חי בחרדה בלתי פוסקת וחשש כל העת שרוצים להורגו.

לסיום, נדון עם התלמידים במשמעותה של אחת האמירות המפורסמות בנוגע להורדוס שנאמרה, ככל הנראה, על ידי אחד מבני דורו: 'התגנב אל כסא המלוכה כשועל, נהג כנמר, ומת ככלב'. מה מבטאת אמירה זו בנוגע ליחס העם כלפי הורדוס?

נושא חמישי - 'המלך הבנאי': מפעלי הבנייה של הורדוס

נצפה עם התלמידים בסרטון שבקישור:

<https://drive.google.com/file/d/1bNVVle5VMJFEVxLT7sUjG5Jp07B-U9p/view?usp=sharing>

נבקש מהתלמידים, תוך כדי הצפייה בסרטון, לערוך רשימה של מבנים שנבנו על ידי הורדוס. לאחר מכן, נקרא את המידע בעמוד 104 בספר הלימוד (וכן את המידע במשבצת הוורודה בצד שמאל בעמוד 105) ונוסיף לרשימה שמות של מבנים נוספים.

תשובה: מבצרים שבתוכם ארמונות, בתי מרחץ, אמת מים, תיאטרות, היפודרום, מגדלים, עיר נמל - קיסריה (גם את העיר סבסטיה - שומרון) מבנה מערת המכפלה (שימו לב! על שיפוץ בית המקדש נלמד בשיעור הבא)

נשאל את התלמידים: מהו לדעתכם המבנה המרשים ביותר? מדוע?

אלו יתרונות, לדעתכם, יכלה להפיק האוכלוסייה היהודית בארץ ממפעלי הבנייה של הורדוס?

תשובה: לאור תשובות התלמידים, נוכל להקריא את דבריו של אברהם שליט (מתוך ספרו: הורדוס המלך)

"כבר ראינו, מה פעל האיש הורדוס... וכיצד עמל בלא ליאות להרים את קרן הארץ ויושביה... אמת, הורדוס הוציא חלק גדול מהכנסתו על בניין מבצרים ומבני פאר... ואין ספק שעבודות אלו הכבידו על העם ותבעו ממנו קרבות כספיים גדולים... ואף-על-פי-כן היה גם צד שני למטבע. שכן עבודות עצומות אלו סיפקו בוודאי עבודה ושכר לאלפי אנשים משך שנים רבות..."

שליט מדגיש את עליית מעמדה של ארץ ישראל ותושביה וכן את העובדה שמפעלי הבנייה סיפקו פרנסה לאלפי אנשים.

לסיום, נדון עם התלמידים בגורמים ואף במטרות הבנייה. האם מדובר בתחביב של הורדוס? האם מטרתו של הורדוס היתה ליזכות בכבוד ובתהילה, ואף להטביע חותם? האם טובת ארץ ישראל ונתיניה היו בראש מעייניו כאשר יזם את מפעלי הבנייה?

שימו לב! אם ברצונכם להתמקד באתר בנייה אחד, לפניכם קישורים לסרטונים העוסקים בקיסריה.

<https://www.youtube.com/watch?v=u7XQtbgXre4> גן לאומי קיסריה - סרטון תדמית

<https://www.youtube.com/watch?v=1Ed-mVvedcQ> גן לאומי קיסריה ממעוף הציפור

לפני הצפייה, מומלץ לקרוא עם התלמידים את המידע בעמוד 106 בספר הלימוד ולאחר מכן לנסות לאתר בסרטונים את המבנים המוזכרים בספר.